

FÁBIÁN LÁSZLÓ

A vélekedő ember

A FÉNY ZENG MINDÖRÖKKÉ

Kettős mottó:

*a (háttér)sugárzás egyöntetűsége... a fizika törvényeinek,
valamint a környezet részleteinek az egész kozmoszon átívelő
egyenletességének fosszilizálódott testamentuma.*

Brian Greene

*A tudósok telve félelemmel
s az európai agy megáll*

Ezra Pound: CXV. Canto

Különös ellentmondás rejlik abban a félreismerhetetlen materializálódási folyamatban, amely látványosan jellemzi korunkat, és amely a szellemi szféra háttérbe szorítását eredményezi – részint öntudatlanul, részint pedig az ún. demokráciák hatalmi stratégiájának megfelelően szándékosan. Az ellentmondás abban van, hogy ez a köznap materializmus – túl az anyagi javak fetiszálásán – egyszerűen képtelen fölismerni a fizikai/filozófiai értelemben vett anyag lényegét, valóságos entitását, nevezetesen azt, hogy minden, ami keletkezett – ekként az anyag szintén – pusztulásra van ítélve; merthogy pontosan ez a létezés dialektikája. Univerzumunk – születésétől fogva – a pusztulás, a széthullás felé tart; sorsa, hogy tönkremegy. A tudomány, amelynek eredményei – mértani haladvány szerint – egyre távolabb maradnak a fönнен hangoztatott információs társadalom részeseitől, *entrópia* néven írja le a folyamat törvényszerűségeit. A termodinamika második fő tétele beszél a szervezett rendszerek szétzilálódásáról, vagy – mondjuk így – a szervezett, rendezett energiák széterjedéséről a rendszertelenségben. *Mert e világ arculata elmúlik* – mondja Pál apostol.

Lelki életünk szerencséje, hogy az Univerzum entrópiája nagyléptékű kozmikus folyamat, időbeli és térbeli kiterjedése miatt tudatunk nem képes vele mit kezdeni, nem érzékeljük a fenyegetettséget, azaz: megannyi más riasztó bevésés mellett ez az *engram* nem létezik az agyunkban. Fogalmazhatok úgy akár: a kozmikus halál nem az ember halála; az embert éppen fajtörténeti végzete „menti meg” a kozmikus vég fenyegetésétől. (Csupán mellékes megjegyzés, ám a korunkban alakulató újféle *alarmizmusnak* – az egyre gyarapodó modern traumák mellett – markáns kiindulópontja egy kozmikusba hajló fenyegetettség-tudat.) A mi létezésünk szempontjából igenis nagy jelentőséggel bír, hogy az entrópia törvénye nem zárja ki bizonyos újrendezettségek keletkezését, noha ezek lassú, de biztos behullását sem a végső ren-

dezetlenségbe. Ugyanis az alapvető irányon, az Univerzum sorsán ezek nem változhatnak.

A „késleltetések” közül semmi esetre sem feledkezhetünk meg az életről, az emberi létről, a tudatról, amelyek – persze – ott sodródnak abban a mindent átfogó hatalmas entrópiában, ugyanakkor lankadatlanak tetsző újrakezdésekként mutatnak valami quasi-öröklét irányába – vallási vagy bölcséleti vigaszt sugallva az egyénnek, sőt, olyan tapasztalásokkal is hitelesítve, amelyek lenyomatként ott maradnak mind az egyén, mind a tágabb közösség, az emberi nem tudatában. Nembeliségünk entitásai – a kozmikus értelemben villanásnyi földi históriánk során.

Az emberi szellem mint késleltető motívum sajátos formái (termékei) által képes a kozmikus időben határozott újra-rendezettséget fölmutatni. A tudományra, a filozófiára, a művészetre gondolunk elsősorban (akár ide sorolhatnánk a vallást, a jogot, a politikát, ám azok valójukban mégis inkább önmegsemmisítő rendszerek). A művészet az által válik késleltető erővé, hogy műalkotásba rendezi az aktuális világképet, szervezettsége ellentétes irányú az entrópiával. Ilyen értelemben a művészet – mondhatni – kozmikus erő. Vagy fogalmazhatunk szerényebben, kölcsönözhetünk rá egy tetszetős fogalmat Leibniztől (ő ugyan a gőz erejére csodálkozott rá vele): *élő erő*.

A művészet képes ilyen élő erő lenni.

Sietve tennék egy megszorítást: az a művészet, amely nem a múlt hordaléka, sokkal inkább a múlt következménye, azaz: korszerű, ami itt mindössze annyit jelent, hogy minden műalkotás *történetileg* (is) determinált; nem pusztán létrejöttében, hanem befogadásában ugyancsak jelentős mozzanat ez a meghatározottság. Egyre világosabb azonban, hogy az új évezred társadalmában az egyén információ-fölhasználása fordított arányban áll az információtermeléssel, egyre inkább lemarad a megfelelő, a szükséges ismeretanyagról. Mi több, a folyamat már a huszadik században elkezdődött. Lemaradt arról az érdekes, már-már misztikusnak tetsző körülményről, hogy a modern fizika szinte napra pontosan akkor ébredt rá a világegyetem alapvetően geometrikus lényegére, amikor a modern művészet is a geometrikus struktúrákban kereste megújulását. Valami ilyesféle, amit az imént aktuális világképnek minősítettem, és amelyet – úgy tetszik – némi (haldokló) kozmikus fény derenget – sajnálatosan keveseknek. Mert a kultúra ahhoz mindenképpen túlnötte magát (ó jaj, az információ entrópiája!), semhogy az egyén képes lenne teljességében átfogni. Visszont fölismerve a képessége hiányát, nyomban a lemondást választja, tehát a behullást az entrópiába.

*

Az információs társadalom páriái még csak nem is azok, akikhez hardver (tehát eszközök) híján nem ér el a folyamatos áramlat; ők azok a *lelki szegények*, akik üres lapként, béírható fölületként bújnak ki – persze – nem tudatosan a hírzuhatag agressziója előtt. Amennyiben létszámuk jelentőssé válik, majd fölkeresik őket a meg-

felelő ajánlattal a piackutatók (nevezhetők akár szociális munkásoknak), hogy részesülhessenek az „áldásból”. Azaz: a földélnélkülieknek alkalmasint előbb lesz okos-telefonja – teszem azt – mint lakása, ugyanis a telefonon keresztül könnyebben, biztonságosabban elérhető, ha esetleg a szavazatára lenne szükség. Az igazi páriák azonban már réges-rég benne vannak a rendszerben: mindenféle gombokat nyomogatnak mindenféle elektronikus készülékeken (bájologva *kütyüknek* nevezik ezeket a divatos kacatokat), televízión *szörföznek*, észre sem veszik, hogy akárhová kapcsolnak, lényegében mindig ugyanazt kapják. Már pusztán amiatt is, mivel ugyanarra is vágnak, ugyanannak a fogyasztására idomultak. A tömegember infantilizmusáról van szó; az információs társadalom „demokráciája” pontosan ezt az infantilizmust használja ki, ez a legbiztosabb alap ahhoz, hogy (még csak nem is holnapra, de mára!) nemzetközivé legyen a világ. Nemzetközi tőke > nemzetközi piac > totális nemzetközi elhülyülés.

Szép új világ.

Az üzenet (a kor üzenete?) világos: nem kell okosnak lenned, elegendő, ha a telefonod okos. A szándék: elszakítani az embert eredendő differencia specificájától, a gondolkodástól, kiszolgáltatni – teljességgel – a manipulációnak. Idomítani szükségtelen holmik lankadatlan vásárlására (mert hogy ez „fogyasztói” társadalom is), idomítani demokratikus közéletre (értsd: szavazásra, ami, természetesen, sosem választás, de semmiképpen nem az ő választása). Terelni egy olyan álságos rendezettség felé, amely valójában a legalattomosabb entrópia: a szellem fölszámolása. Az a szakadék, amely az exponenciálisan (a szó matematikai értelmében: tehát nem ismerjük a hatványkitevőt) növekvő ismeretanyag és a tömegember között tátong, soha többé nem lesz/nem lehet betemethető, sőt, nincs is erre semmiféle igény. Látjuk, a gondolkodásra nincs igény, amely képes lenne az emlegetett késleltető újra-rendezésekre. A probléma tehát nem egészen az, amit korábban észleltünk, hogy ti. az információk visszatartása, hatalmas tulajdonlása szűkíti be a társadalmi tudatot, sokkal inkább a társadalom közömbössége a lényegi tudás, az önismeret iránt.

Beszűkül, netán teljesen lehetetlenné is válik a mindenkori többség számára a hozzáférés a valósághoz; még az igénye is kiveszik, vagy ha pislákol is, sem igazi készletést, sem használható eszközrendszert, célszerű bölcséleti támogatást nem kap hozzá. Egyszerűen nem is filozófiailag, hanem pontosan a filozófia megtagadásával kísérelné meg a megközelítést, mivel nem jutott el hozzá a fölismerés, hogy mind a tudomány (lásd: modern fizika), mind az új művészet hatalmas fölületen érintkezik a bölcsellettal, ha nem éppen a betagozódás állapotában leledzik. (Olybá tűnik föl, mintha a hegeli *szellem kalandja* végéhez közelednék, visszatérne kezdeti egységébe.) Az információ tömegesítése semmi esetre sem jelenti annak teljes elérhetését. A teljességhez vezető útvonalon ezernyi csalóka mellékösvényt nyitottak meg mintegy az eltévelyedés demokratizmusát kínálva, és csudamód, ezek a mellékösvények kényelmesebbek, tetszetősebbek, valójában az sem derül ki róluk, hogy szándékolt tévutak. Mindennapi példa: a televízió képernyőjén szörföző – finoman fogalmazva – előbb bukkan szórakoztatásra, semmint tájékoztatásra; elakad a nivótlan krimi-áradatban,

a celeb-világ kreálmányaiban, egymást karikírozó zöngemények frekvencia-csapdáiban stb. Természetesen megadatik a (látszat)kiterők esélye, ám azok ugyanoda torokollnak.

(A tárgyilagosság mondatja, hogy mások éppen a filozófiai hozzáállásban látják a valósághoz férközés legfőbb akadályát, inkább valamiféle nem-filozófiát, víziót? ajánlanak. Annyiban igazuk lehet, hogy a filozófia jelentkezhet prekonceptióképpen, ami föltétlenül torzításhoz vezet. Eltorzítani azonban valamit lehet, ami *nincs*, az sem nem ép, sem nem torz: a semmiről nem lehet jelzőket kreálni.)

Magam részéről igazolhatatlannak látok egy olyan föltételezést, hogy a művészet valaha is szemben állt volna a kultúrával, ahogyan egyesek vélelmezik. Úgy vélem, éppen a művészet az egyik legjelentékenyebb – összetevők töredékeire. Álságos az a vád, hogy az új művészet (a klasszikus avantgárdtól kezdve) nem törődik az emberrel. Ebből talán annyi igaz, hogy *másként* törődik. Ellenkezőleg, észreveszi beletörődését, hogy áldozattá degradálták és degradálják folyamatosan, ki akarja szabadítani ebből a gyalázatos rabságból. Jelesül abból csakúgy, hogy minduntalan kísérleti alannak tekintik. (Egyébiránt azok, akik fogalmazásomban az általános alany mögött garázdálkodnak.) Az új művészet kifejezetten arra törekszik, hogy fölszabadítsa az ember számára valósághoz (önmaga emberi valóságához szintén) vezető utat. Hogy ne a *fekete nap* fogyatkozásos homályában botorkáljon, miként azt már másfélszáz éve Nerval jelezte, vagy olyan festőművészek figyelmeztették további aktualitására, mint Lossonczy Tamás vagy Gyarmathy Tihamér. A föladat: mind átvitt értelemben, mind valóságosan fényt deríteni az igazságra, vagyis arra a *rendkívüli állapotra*, amibe az információ egyeduralma navigálta az embert, aki hovatovább nem is tudatosítja magában személyisége megrablását. Hiszen hol megfogható, hol megfoghatatlan erők terelték mindenféle közösségek felé, amelyek – magától értetődik – ál-közösségeknek bizonyultak.

A posztmodern – ez vitathatatlan érdeme – fölszámolta a modernizmusok pozitív, illetőleg negatív romantikáját – a stílustalanság jegyében. Mondván: a stílus prekonceptió. A posztmodern után a művészt kevésbé „érdekli” a stílus, ha csak nem az alakzat logikájaképpen. Kikeveredett az ismétlési kényszerből, az attraktivitást tekinti mérvadónak, hogy elérje közönségét. Az ornamentikából mindössze annyi, amennyit az attraktivitás igényel, a konstrukcióból pedig a geometria esztétikuma. Úgyis, mint megfelelés a világegyetem szerkezetének. Rendezettségének, ha tetszik. Következésképpen a legújabb művészet (is) késleltető újra-kezdésként értelmezendő a kozmikus entrópiával (de annak kisvilágunkban jelentkező változataival) szemben. A művészet demokratikusként szándékolt profanizálása, a hanyagság anti-esztétikuma a szentség iróniáját javasolta ideológia mentes valóságul. Ám a tagadás mindig ideologikus, amennyiben koncepciózus megfontolás. Az új művészet ráakadt a *formulára* – rimbaud-i értelemben (*J'ai trouvé le lieu et la formule* – írta), remélhetőleg a *helyre* szintén, ahol ez a formula értelmét elnyerheti.

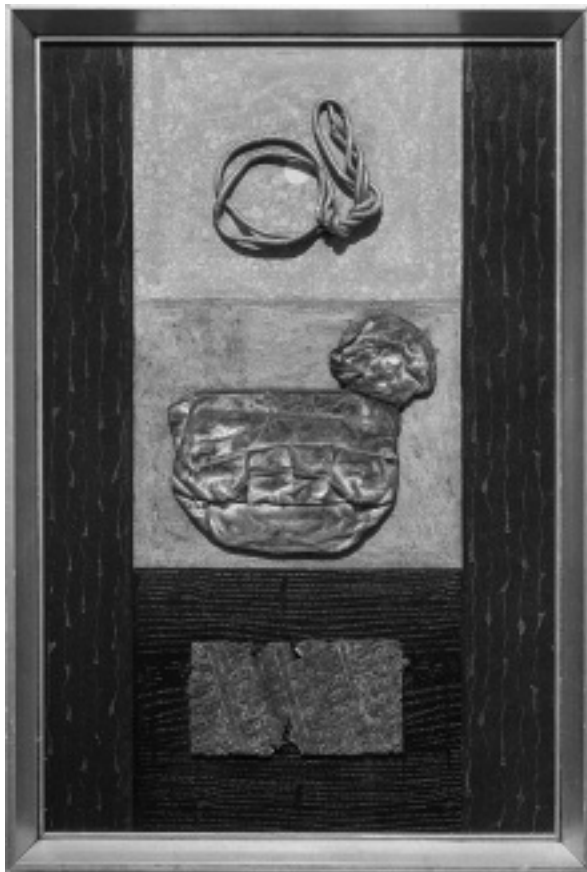
Lehet, hogy mindez mégsem annyira attrakció, mint inkább szubtrakció, jellegzetes kivonási (eltávolítási) művelet, noha nem az alárendelődés jegyében. A fölösleg

kerül kivonásra, ami eltántorít a lényegtől (a lényeg manifesztációjától), és ami a derengés helyett a homályt vallja. A *tudatlanság szenvedélye* (Lacantól a fogalom; passzívanban *intellektuális bénaságnak* nevezhetnénk) nem egyszerűen a racionalizmus elutasítása, de félelem is a kiismerhetetlen, az egyre dagadó nem-tudástól. Ez az elhatalmasodó szenvedély köszönt ránk az új évezred kapujában, ez jeleníti meg az irtózatot az igazság fényétől. A művészet korszelleme pedig a *fausti* (de a címadásunk szerint a pound-i) fölismeréshez tapadna:

*mit nincs szó mondani,
itt fényt sugároz...*

És semmi esetre sem a dolgok káprázatát; nem valami meta-értéket.

Hm. Elképzelhető, hogy én is egy *szekularizált kor szakrális művészetéről* (Mihail Epstejn jellemzése) beszéltem?

Dél-Oszétia határán